

Les dades del període antic a Gallicant (s. I a.C-V dC.). Evidències i hipòtesis.

Oriol Olesti Vila.
Universitat Autònoma
de Barcelona

Oriol.Olesti@uab.cat

Agraïments

- Als propietaris de la finca dels Masos de Gallicant (Paisatge Sostenible), i en especial a en Blai Rosés.
- Als membres del l'IPHES (URV) i en especial al Josep M. Vergès per la seva ajuda en les tasques administratives.
- Al Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya.
- Als companys Jordi López (ICAC-URV), Jaume Noguera (UB), Jose M. Carrasco i Ariadna Guimerà (UAB).
- Als companys de l'empresa Arqueòlegs.cat
- A l'Elena, del Refugi d'Arbolí.

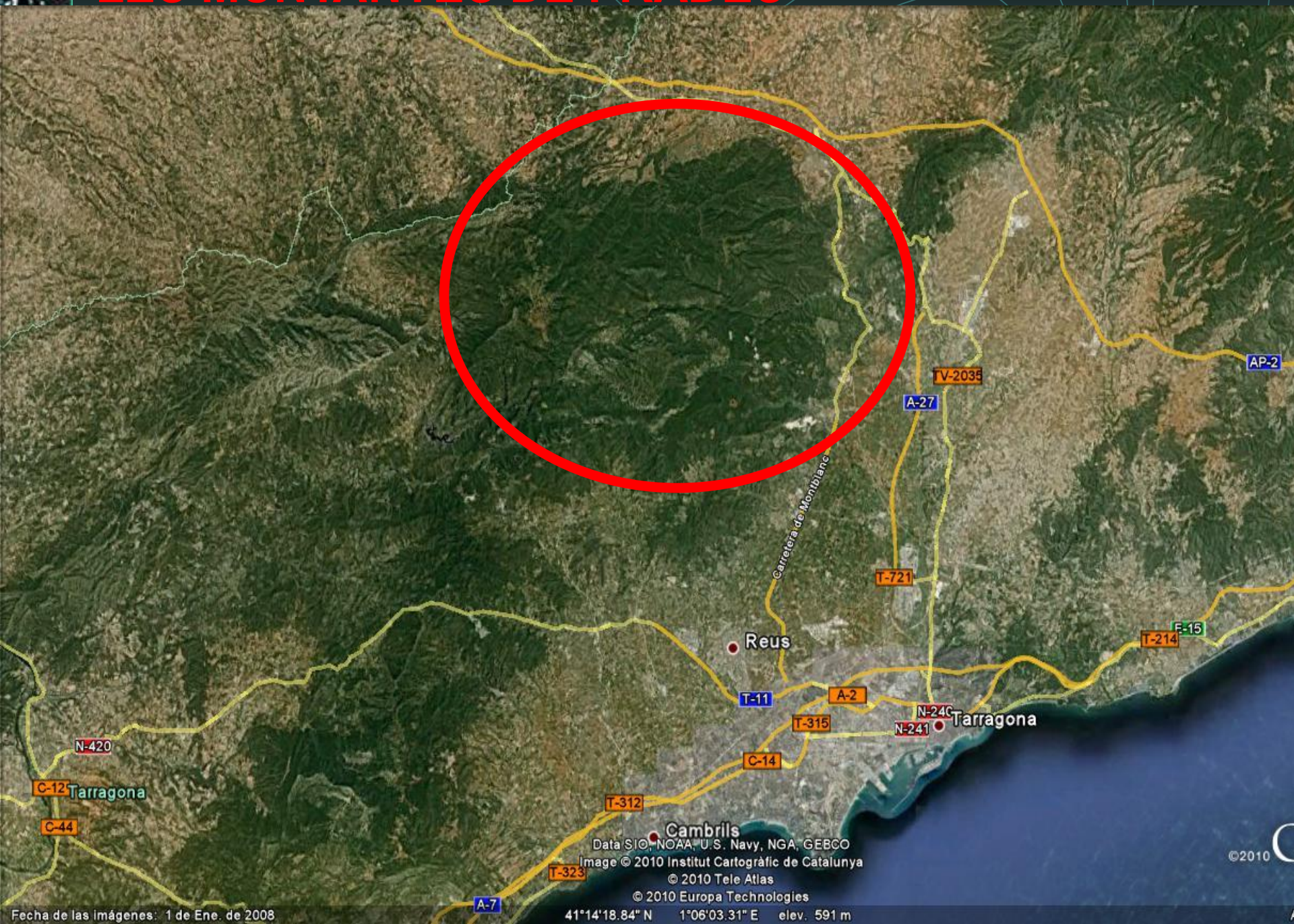
Index

- Un espai proper a *Tarraco*.
- Puig de Gallicant. Troballes anteriors. Materials.
- Les prospeccions del 2021.
- Els treballs del 2024.
- Estructures i materials.
- Unes primeres valoracions i interpretacions.

Gallicant (l'Arbolí).

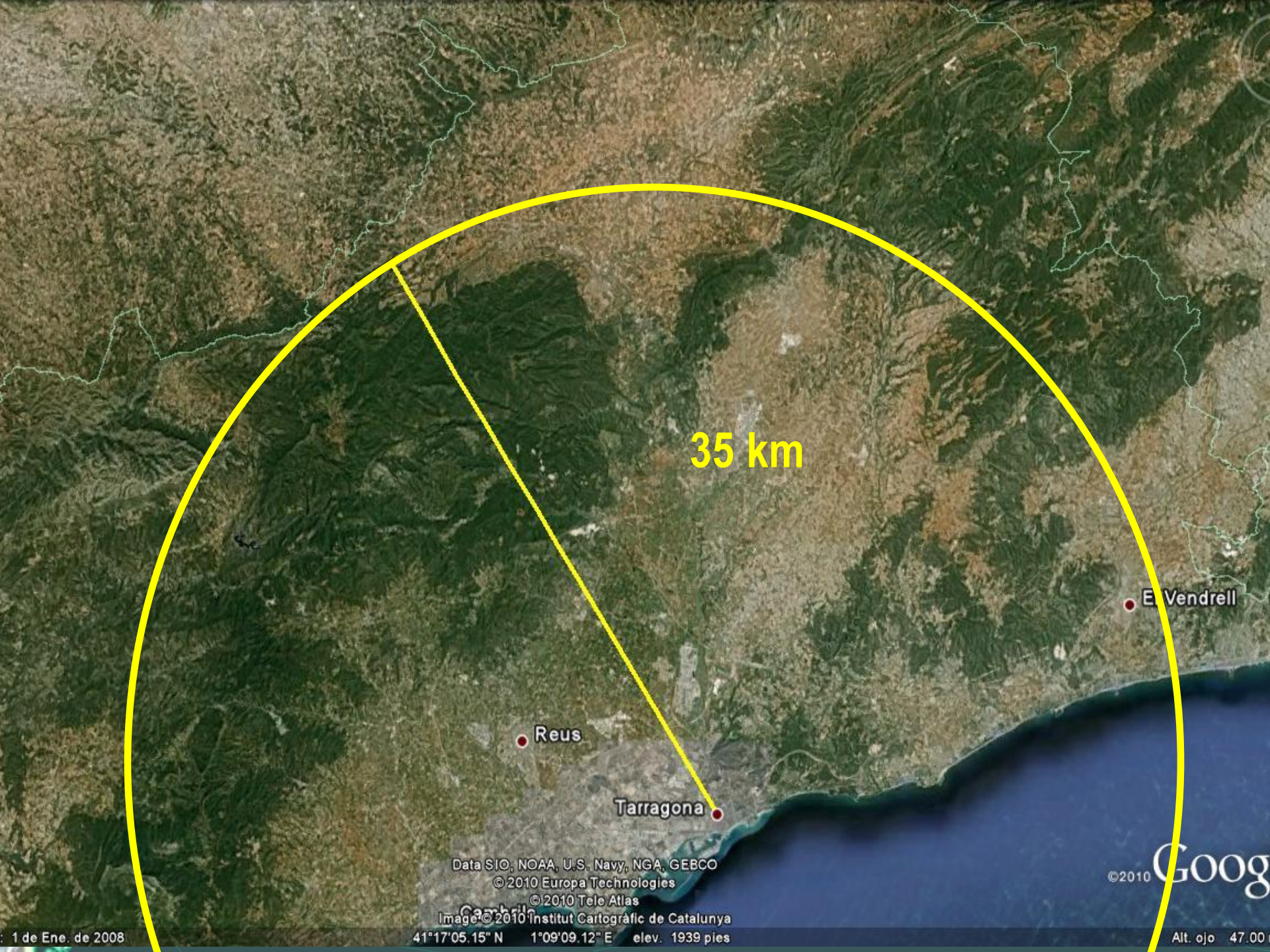

LES MUNTANYES DE PRADES

Data SIO, NOAA, U.S. Navy, NGA, GEBCO
Image © 2010 Institut Cartogràfic de Catalunya
© 2010 Tele Atlas
© 2010 Europa Technologies
41°14'18.84" N 1°06'03.31" E elev. 591 m

Fecha de las imágenes: 1 de Ene. de 2008

35 km

E. Vendrell

Reus

Tarragona

Data SIO, NOAA, U.S. Navy, NGA, GEBCO
© 2010 Europa Technologies
© 2010 Tele Atlas
Image © 2010 Institut Cartogràfic de Catalunya

©2010 Google

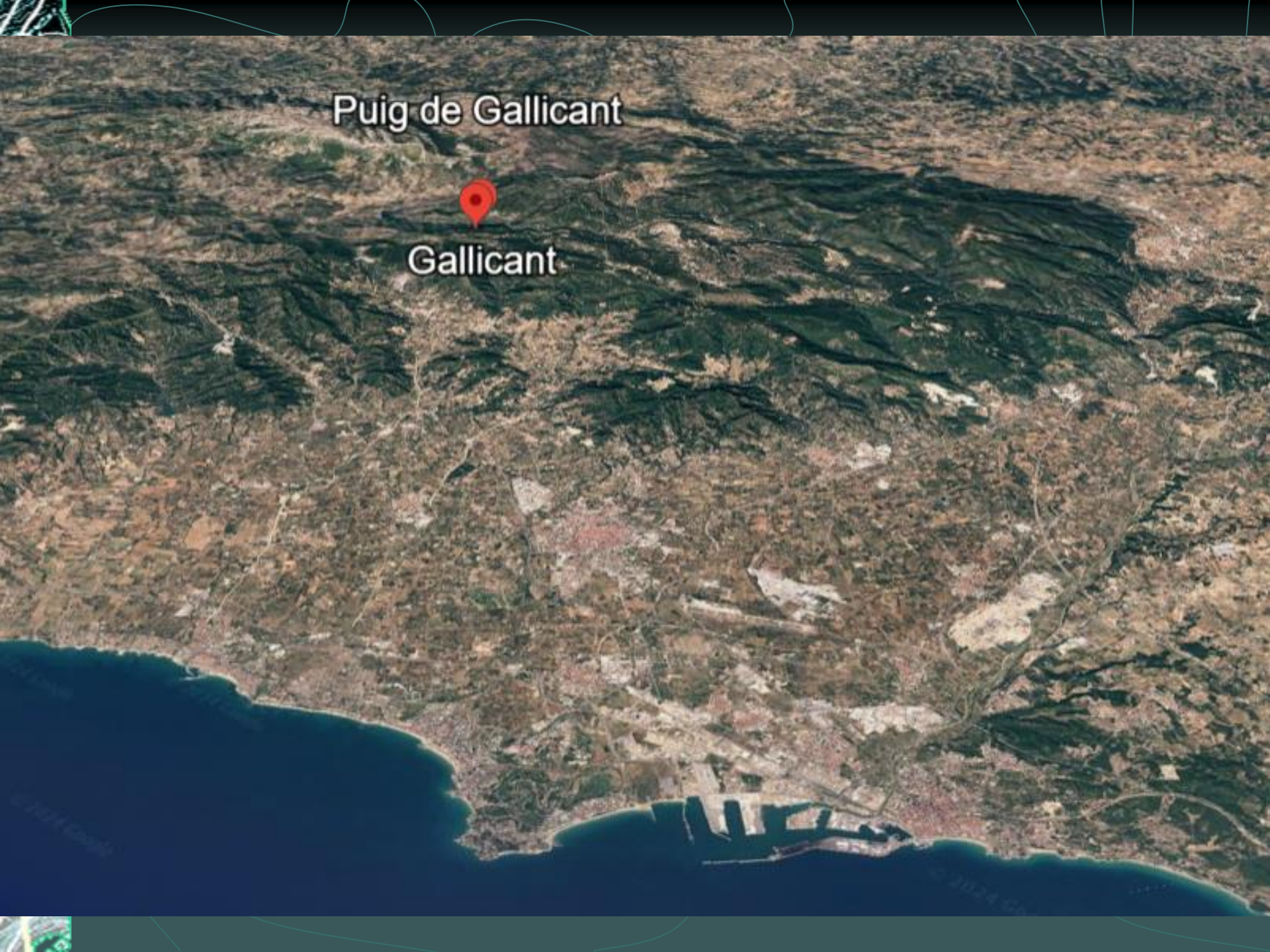
Tarraco: Les fonts literàries

- Respecte del territori de *Tarraco*, tenim només una interessant referència de Florus (s. II d.C.)
 - *Terra fertilis campis et magis collibus -nam Italiae vites adfectat et comparat areas- serotino non erubescit autumnno* (Florus, *Verg. oratoran poeta*, 7 i s).
 - Del text de Florus es desprén que la fertilitat del territori de *Tarraco* no prové només de les planes, *campus* (terres de la plana), sinó dels *collibus*, els turons, que semblen encara més productius que les terres de la plana, i que, com a Italia, podrien ser unes àrees especialment dedicades a la producció de raïm.

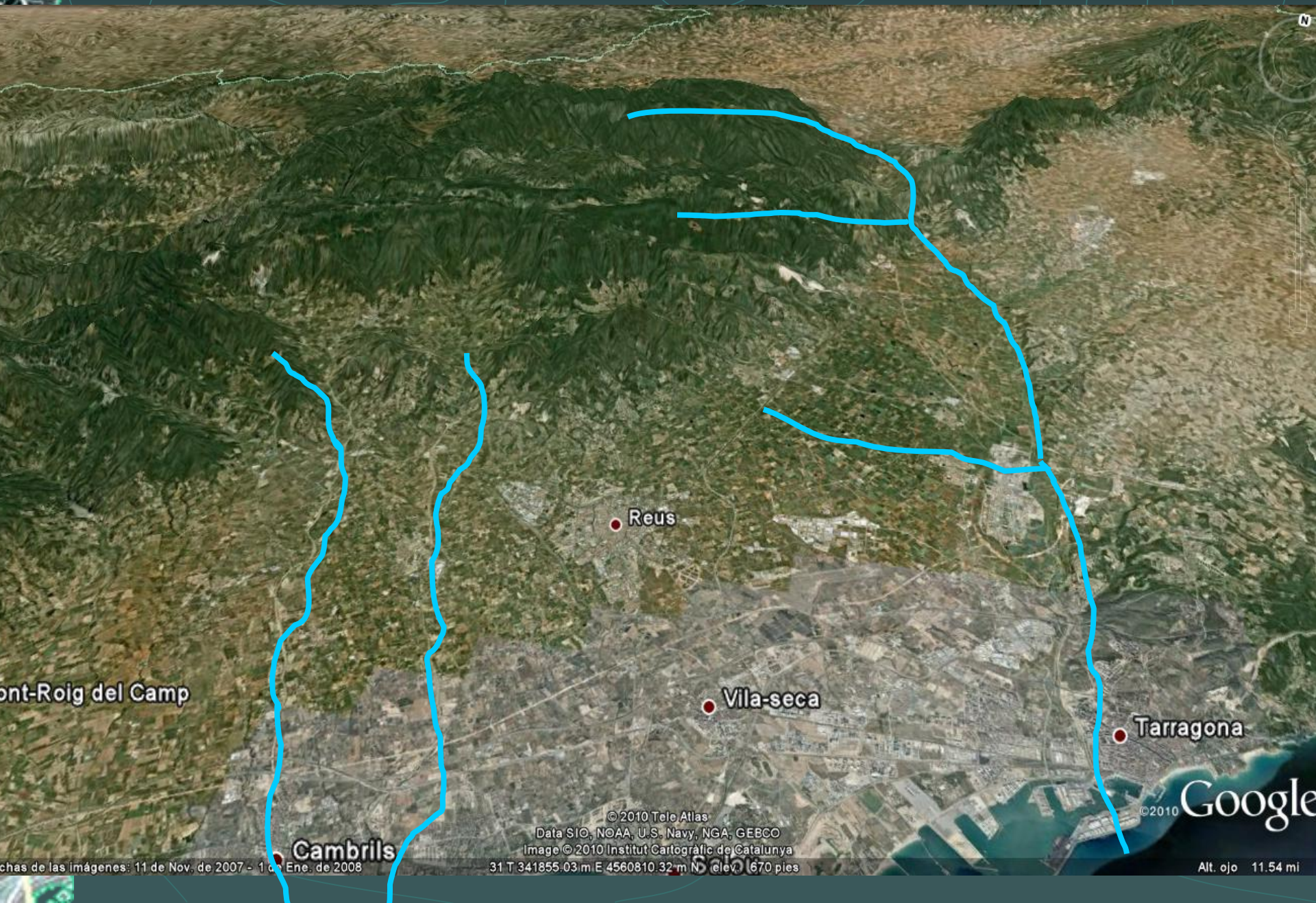
Puig de Gallicant

Gallicant

LA XARXA HIDROGRÀFICA

Mont-roig del Camp

Reus

Vila-seca

Tarragona

Cambrils

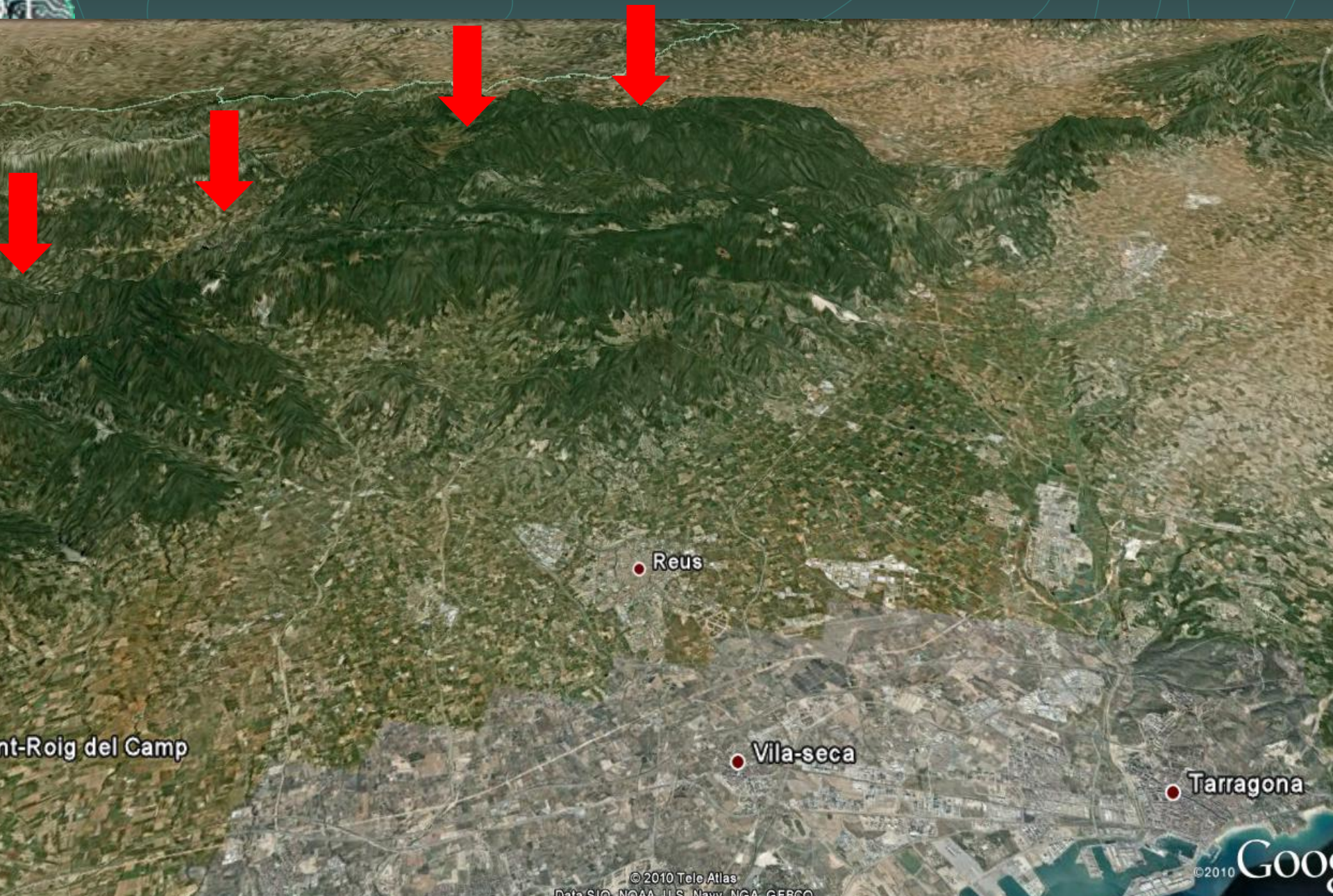
Imágenes de las imágenes: 11 de Nov. de 2007 - 1 de Ene. de 2008

© 2010 Tele Atlas
Data SIO, NOAA, U.S. Navy, NGA, GEBCO
Image © 2010 Institut Cartogràfic de Catalunya
31 T 341855.03 m E 4560810.32 m N Elev. 670 pies

Google

Alt. ojo 11.54 mi

ELS RECURSOS MINERS

nt-Roig del Camp

Reus

Vila-seca

Tarragona

LES DADES ARQUEOLÒGIQUES (2005)

SIURANA

- Topònim originat en un “*Severiana*” (islàmic “Xibrana”). Villa Severiana?, Villa Severa?. Topònim originat en una finca d'època romana.
- Localització d'un fragment de T.S. reutilitzada a les excavacions de la fortalesa islàmica (M. Piera, inèdit).
- Materials en superfície a 1km. del poble actual. Informació aficionats locals.

(M. Piera 2010)

Puig de Gallicant (Arbolí)

A banda dels materials arqueològics, el topònim, com en el cas de Siurana, podia estar originat en un topònim antic: *GALLICANI* (“dels Gals”).

Puig de Gallicant (Arbolí)

Puig de Gallicant (Arbolí)

Puig de Gallicant (Arbolí)

Puig de Gallicant (Arbolí)

Puig de Gallicant (Arbolí)

PUIG DE GALLICANT (Albiol)

Ja l'any 2005 (Olesti-Olesti 2005) vàrem publicar uns primers materials coneguts Provenients del Puig.

- Monedes republicanes i tardanes.
- Objectes de bronze.
- Ceràmica i àmfora alt-Imperial (Dressel 20).

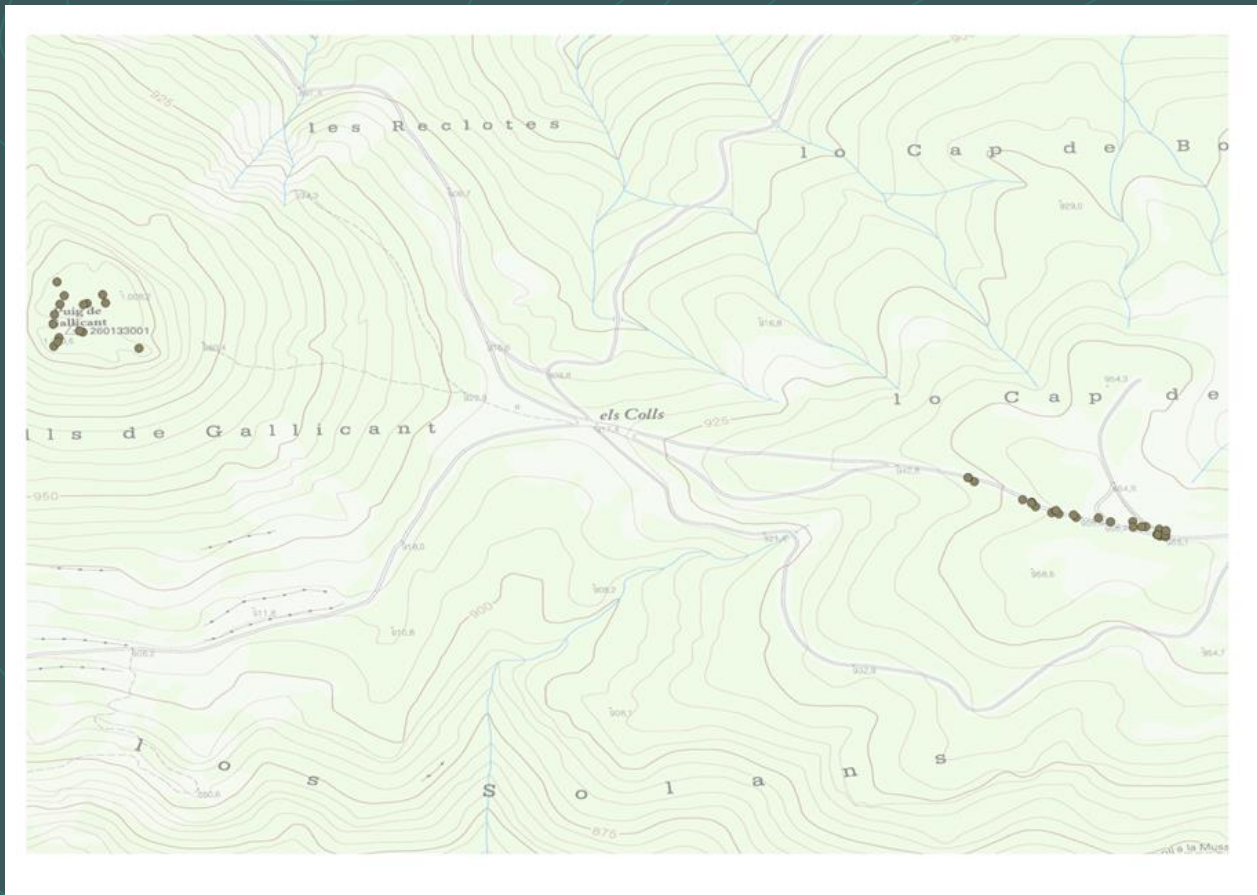
Denari Petillius Capitolinus
43 a.C. Crawford 487/2^a
(Fotos F. Olesti)

Sympulum?

Intervencions 2016-2017

- En els anys 2016-2017 l'equip dirigit pels investigadors Jordi López (ICAC-URV) i Jaume Noguera (UB) duen a terme diverses prospeccions arqueològiques amb ús de detectors de metall.

Intervencions 2016-2017

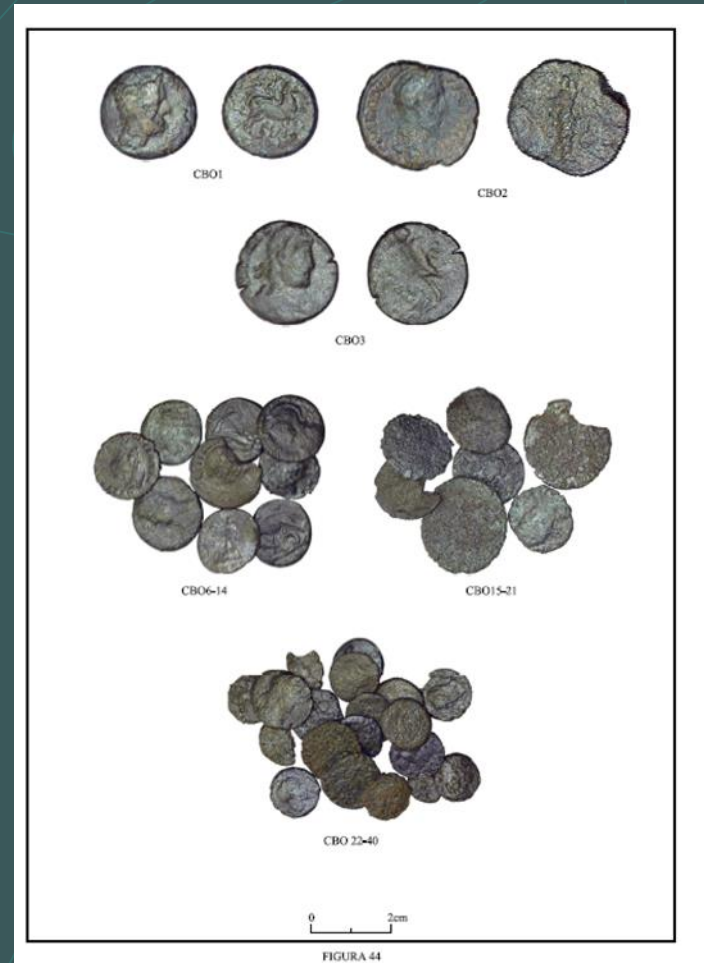
- Localitzen tant al peu del turó, en l'altiplà al sud-est del Puig (Cap del Bosquet), com al mateix Puig de Gallicant, diversos materials arqueològics, d'on destaca la troballa d'unes 70 monedes d'època tardana.

Gallicant (Arbolí)

- Es tracta de 18 monedes tardanes a la part alta (turó) i 50 a la part baixa. Imitacions tardanes en estudi. Notícies de troballes de 300 monedes tardanes.
- Aquest tipus de monedes són bastant típiques de contextes Militars, o urbans. Poc rurals.

(J. López 2016)

Gallicant (Arbolí). Intervencions 2023

- L'equip de J. López i J. Noguera va identificar al “Cap del Bosquet”, en l'altiplà on havien aparegut monedes tardanes, les possibles restes d'un mur que travessava la pista forestal.
- Davant d'aquests indicis, es va decidir intervenir a finals de l'any 2023.

Gallicant (Arbolí). Intervencions 2023

- Es van localitzar un mínim de 2/3 habitacions ocupant aquest punt elevat, just en el canvi de pendent.

Gallicant (Arbolí). Intervencions 2023

- Es van localitzar un mínim de 2/3 habitacions ocupant aquest punt elevat, just en el canvi de pendent.

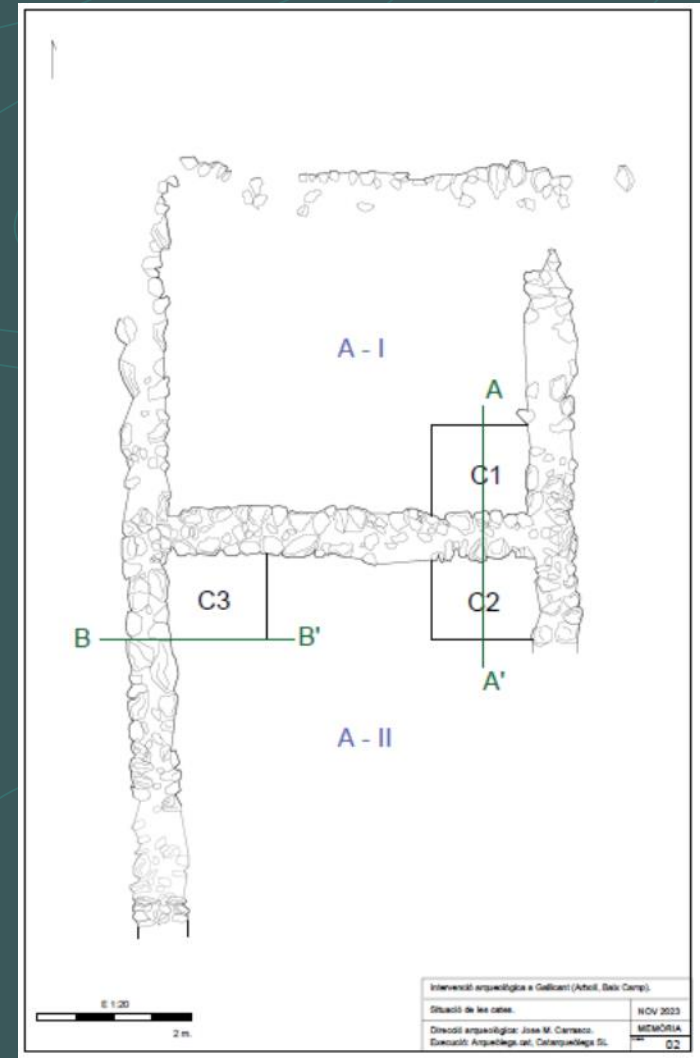
Gallicant (Arbolí). Intervencions 2023

- Es van localitzar un mínim de 2/3 habitacions ocupant aquest punt elevat, just en el canvi de pendent.

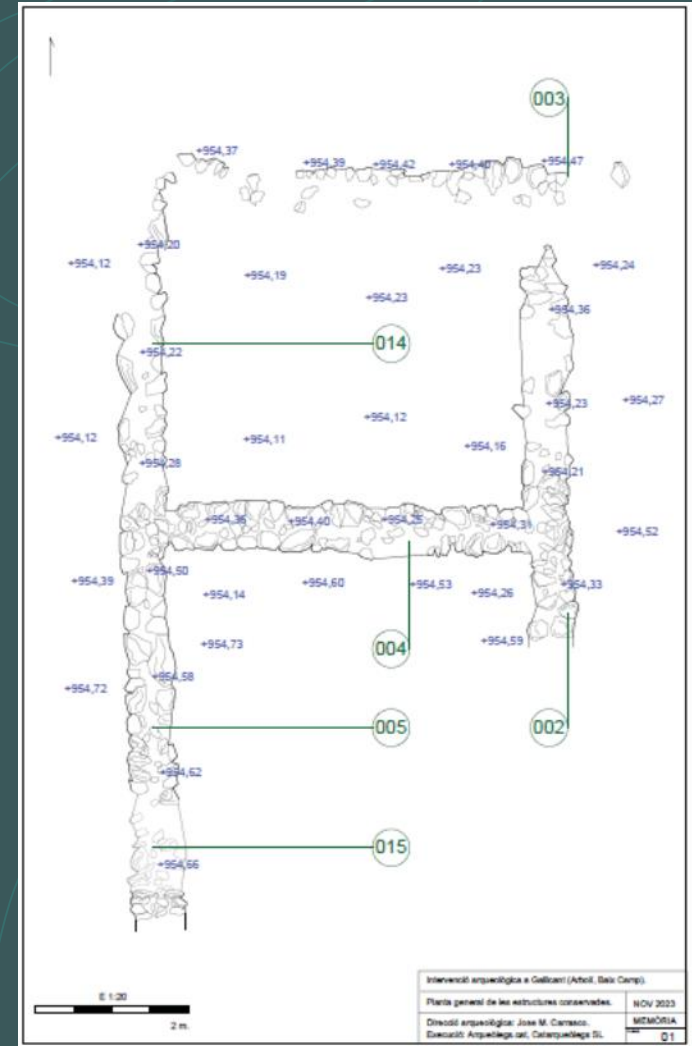
Gallicant (Arbolí). Intervencions 2023

■ Ambit I

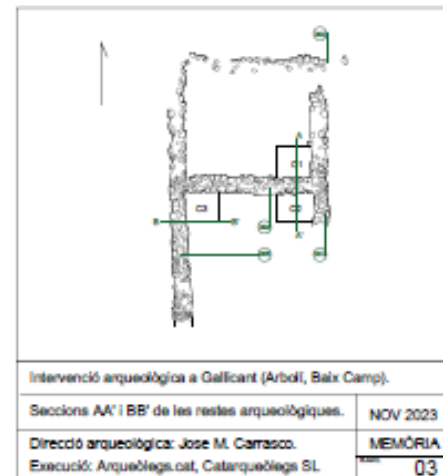
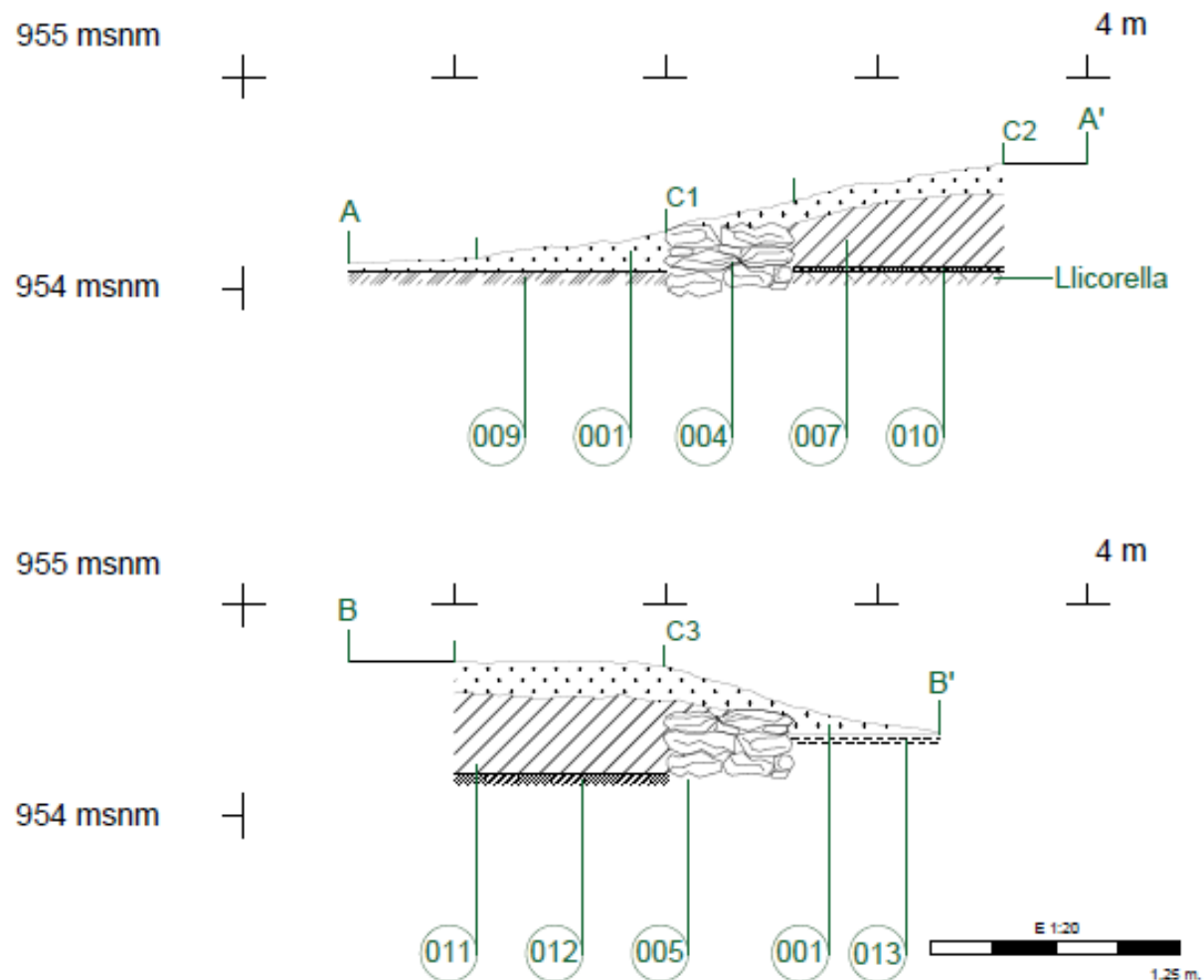

Ambit II.

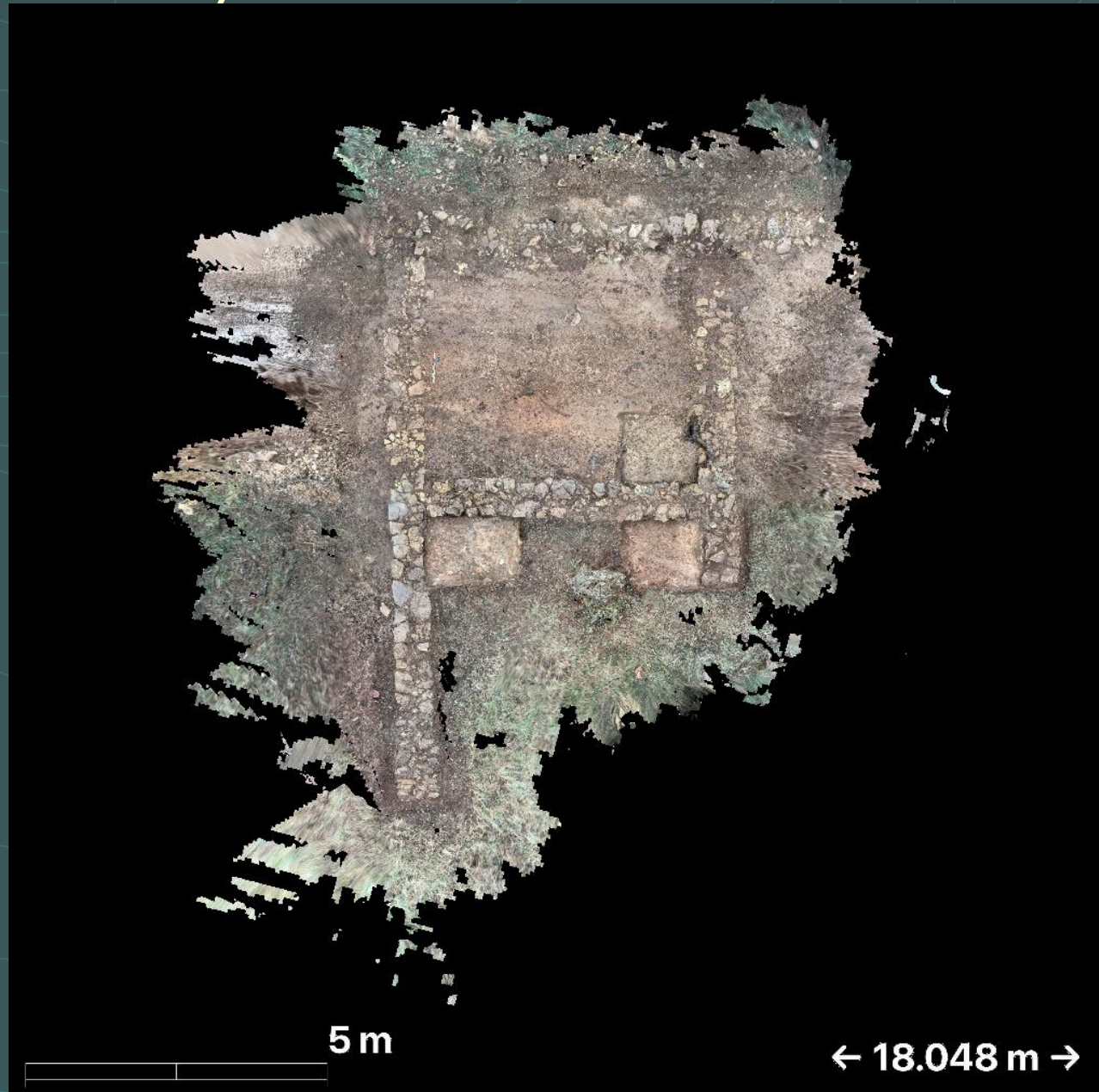

Gallicant (Arbolí). Intervencions 2023

Gallicant (Arbolí). Intervencions 2023

Fotogrametria
Final.

Gallicant (Arbolí). Intervencions 2023

- Materials arqueològics. Diverses monedes tardanes, i nombrosos fragments de *tegulae*, tant *imbices* com *tegulae* planes.
- Les *tegulae* són d'unes característiques molt particulars, tant en textura com en resistència, que fan pensar en una producció local o propera.

Gallicant (Arbolí). Intervencions 2023

- Es tracta d'un edifici de plantejament ortogonal, disposat a quatre vents, i creant una sèrie de mòduls de 25 m 2 amb una sola alçada i teulada de tegulae.
- Aquests dos àmbits es van construir en un mateix moment i per tant de manera sincrònica doncs tots els murs són solidaris entre ells.
- Possible àmbit 3 a l'Est, per confirmar.
- Sembla tractar-se d'un establiment d'una sola fase, que datem en època tardana, s. IV-V d.C.
- A la part Nord hi ha estructures sota el bosc actual en una distància d'almenys una vintena de metres, que podrien formar part del mateix edifici.
- La co-existència amb una ocupació dalt del Puig podria correspondre molt bé a una doble funció: defensiva i de control a la part alta, de residència i de producció a la part baixa.
- Les monedes apunten a un contexte militar.

Gallicant, un jaciment doble?

Gallicant (Arbolí). Intervencions 2023

- Un cop acabats els treballs, es va realitzar la topografia del jaciment.

Gallicant (Arbolí). Intervencions 2023

- I es van colgar les estructures, protegint-les amb geo-tèxtil.

Què tenim a Gallicant?

- Més enllà d'un edifici d'època tardana, a uns 1.000 d'alçada, quines hipòtesis tenim respecte al seu ús o funcionalitat?
- Alguns indicis històrics ens permeten pensar en una funció de tipus militar, enmarcable en els esdeveniments dels s. IV-V a l'àrea de *Tarraco*.
- Un element pot ser la pròpia toponima.

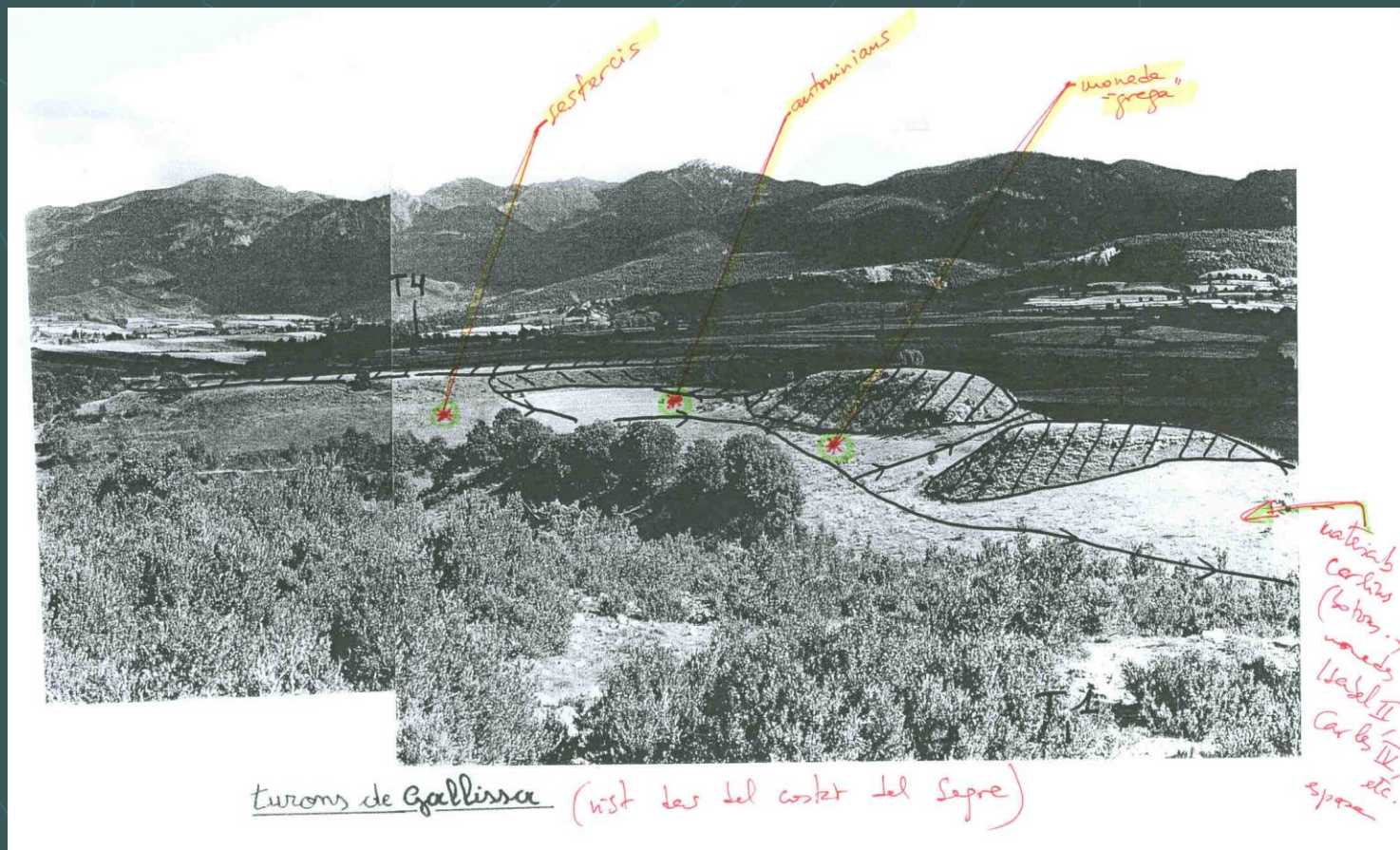

Gallicant, un topònim interessant.

- El topònim medieval *Gallicano-Chalicano* es troba en diversos punts estratègics del N.E. Peninsular:
- Cerdanya: *Chalicano* (s.XI), Gallissà.
- St. Pere de Galligants (Girona).
- Gallicant (Arbolí).
- Etimologia per alguns medieval (St. Pere, Gall que canta), però indicis sempre època tardana a l'indret, i lloc de control estratègic.
- Etimologia romana: *Gallicani* és el nom de les tropes d'origen Gal que trobem arreu de l'Imperi.

Gallissà (Bellver de Cerdanya).

- Cerdanya: *Chalicano* (s.XI), Gallissà. (Olesti-Mercadal 1998). Monedes diverses, Honori.

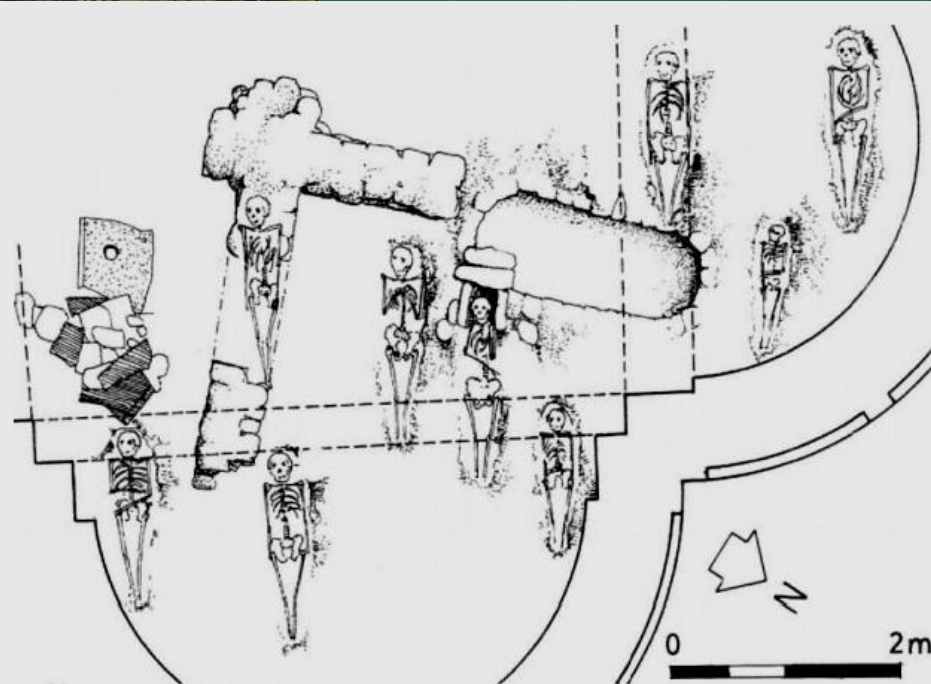
Galligants (Girona).

● St. Pere de Galligants (Girona). Església i riu.

Girona: iglesia i plasereta de St. Pere de Galligants:
V. Fargnoli.

Sota Església St. Nicolau, estructures
Hàbitat (*lacus en signinum*, i restes de
5 habitacions) de cronologia tardana,
Entorn s. V d.C.

Gallicant (Arbolí?)

Tropes a la zona: *Gallicani*?

- Es tracta d'un tipus de tropes presents a la Península Ibèrica al s. V en diversos documents literaris.
- Mal coneguts. Origen Gal, però poca cosa més...

Notitia Dignitatum (finals IV, inicis V)

Hispaniae:

In provincia Callaecia:

Praefectus legionis septimae geminae, Legione.

Tribunus cohortis secundae Flaviae Pacatianae, Paetaonio.

Tribunus cohortis secundae Gallicae, ad cohortem Gallicam.

Tribunus cohortis Lucensis, Luco.

Tribunus cohortis Celtiberae, Brigantiae, nunc Iuliobriga.

In provincia Tarraconensi:

Tribunus cohortis primae Gallicae, Veleia.

Intra Hispenias cum uiro spectabili comite:

Ascarii seniores.

Ascarii iuniores.

Sagittarii Nervii.

Exculcatores iuniores.

Tubantes.

Felices seniores.

Invicti seniores.

Victores iuniores.

Invicti iuniores Britones. {same as Inv. iun. Britannici.}

Brisigavi seniores.

Salii iuniores Gallicani. {same as Salii Gallicani.}

Fortenses.

Propugnatores seniores.

Septimani seniores.

Vesontes.

Undecimani.

XXI.

Vicarius Hispaniae.

{pics}

Sub dispositione viri spectabilis vicarii Hispaniarum:

Consulares:

Baeticae.

Lusitaniae.

Callaeciae.

Praesides:

Tarraconensis.

Carthaginensis.

Tingitaniae.

Insularum Balearum.

Officium autem habet idem uir spectabilis vicarius hoc modo:

Principem de scola agentum in rebus exducentariis.

Cornicularium.

Numerarios duos.

Commentariensem.

Adiutorem.

Ab actis.

Cura epistolarum.

Subadiuuas.

Exceptores.

Singulares et reliquum officium.

Epistula Honorii. (411-423?)

Incipit . sacra honorii imperatoris . quam de roma detulit
militie . urbis pampilonensis . cum sauiniano patricio quidem
tempore erede prelatus in spaniam profectus est . ob infestatione
diuersarum gentium barbarorum : honorius imperator glosus perpetuus
triumfator . semper agustus : Uniuersis militibus nostris . senioribus iunioribus (5)
speculatoribus . ac britanicis . gaudentes sanctissimi . comilitones nostri
communium remuneratione meritorum et omnis iuxta exultatione
gaudentes . his enim maxime est splendor . inluxtris . qui pari cunc
tos luce perfudit : A quos uos magnifice comites . hac magistri
utriusque militiae ad similitudine nostre clementie constituti : Consti (10)
tuta sit . uobis stipendia galliganarum . que constitutioni uestre
porreximus ut eandem uis esset forma uirtutis . quibus excellens . una
deuotio est . proinde instructissimi in eque nobis cuncta subdita sit
In spania et amplica congruum et dignitatis augmentum que
serenitas nostra aurias prestiterit usibus gratanter agnoscimus : (15)
Ut ubi <ubi> uiuendi . degendique . tempus extiterit omni alacritate atque
uirtute abeat ospitiis obsequamini quapropter fore quidem confidi
mus . ut muneris resolutis incitet . potius quam restinguat ardorem :
Obtamus commilitones nostros per multos annos uene agere et alia
manu bene ualete : amen (20)

Epistula Honorii

- Segons Arce (2005), pot datar-se entre 418-423, dirigida a les tropes occidentals, que en aquest cas han estat lluitant a Hispania. Aquestes tropes imperials (Britans, *Iunores*, *Speculatores*..) es trobaven a *Pompaelo*.
- Honori els promet una paga similar a la que reben unes altres tropes, els *Gallicani*, *constituta sint vobis stipendia Gallicanorum* (l. 11), segons ell l'exèrcit de la Gal·lia (Arce 2005, 95).
- Se'ls augmenta la paga "perquè el valor floreixi en igualtat de condicions per a tots aquells que comparteixen la lleialtat a l'emperador (*Ut eadem virescat forma virtutis quibus excellens una devotio est*, l. 12-13).
- Les tropes de *Pompaelo* serien *comitatenses*, és a dir, un exèrcit mòbil. Aquest exèrcit és imperial, i difícilment hauria vingut a Hispania amb Valia, i Arce creu que o bé van venir amb *Asterius* (420), o millor amb la segona usurpació de *Maximus* (422), derrotat per *Flavius Constantius*, comes i el mateix *Asterius* (Arce 2005).
- Aquestes tropes estaven allotjades a les ciutats, sota el regim de l'*Hospitium*.
- A banda d'aquestes tropes Imperials, hi ha els *Gallicani*. Qui són? Alguns els ubiquen a la Gal·lia, pel nom, però de fet semblen establertes aquí, potser als Pirineus i en altres indrets claus. Aquests, a diferència dels altres, no estarien en regim d'*hospitium*, sinó realment en *praesidia*.

Gallicani, deposant a Màxim (412)

- Hi ha una altra menció a *Gallicani* a *Hispania*: Orosi, 7, 42, 5:
“El propio Geroncio fue asesinado por sus soldados. Maximo, despojado de la purpura y destituido por los soldados galos (*militibus Gallicani*), que, tras haber sido trasladados por él a Africa, fueron llamados de nuevo a Italia, vive ahora desterrado y en la miseria en Hispania, entre los barbaros.”
- S'interpreta (Arce 2005) que els *Gallicani* estaven a *Hispania*, perquè Màxim és aquí (potser fins i tot a *Tarraco*), i després son enviats a Hispania contra un altre usurpador, per tornar a Italia.

Presència militar al s. V al N.E.

- Des de finals del s. IV i la primera meitat del s. V hi ha diversos episodis, en especial incursions les dels **Gots** des del Nord, que comporten gran inestabilitat i la necessitat de protegir les ciutats i el seu territori.
- Seria el cas de *Tarraco*, la capital provincial.
- Coneixem també els **Bagaudae**, bandolers, amb forta presència sobretot a la Vall de l'Ebre, amb *Ilerda* com a ciutat mencionada més oriental.
- Les muntanyes de Prades/Priorat podria ser una zona “tap” respecte d'aquests grups rebels. La via pel Francolí-Conca Barberà també hauria de tenir guarnicions de protecció.

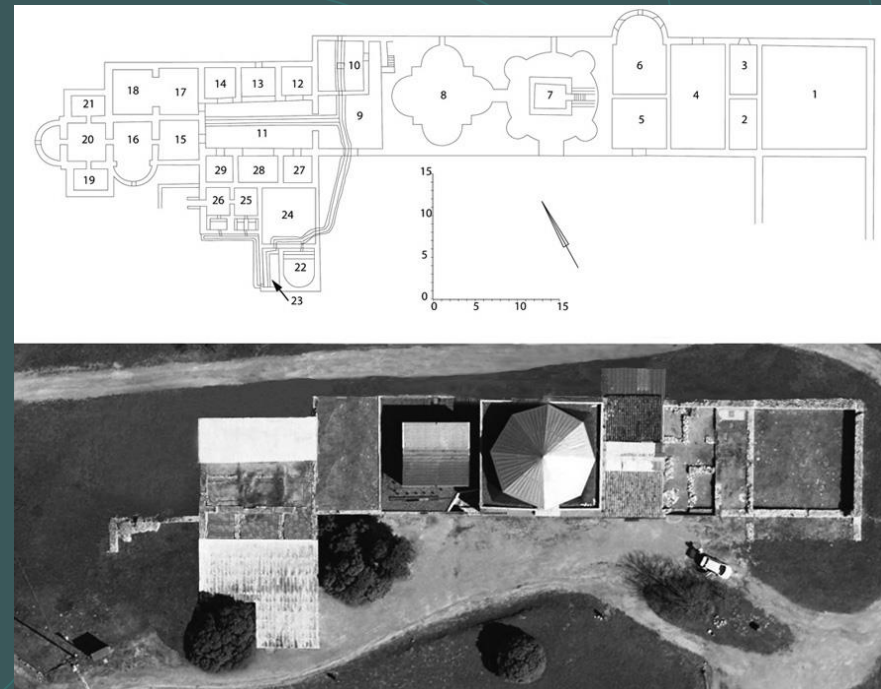
Militars a *Tarraco* (urbs i territori)?

- Ja a l'Alt Imperi hi ha una presència militar, vinculada a la capitalitat de la província (*Collegium stratorum* vinculat a la *Legio VII Gemina* (RIT 43), època Severa).
- Què passa en època tardana?
- Cal reprendre algunes informacions potser poc valorades.
 - Presència *Comes Asterius*.
 - Presència Tropes acantonades. Gallicani?

Comes Asterius

- Es Consenci (420) qui ens menciona la presència d'Asterius, *comes Hispanorum a Tarraco*, enviat a lluitar contra els Vàndals establerts a Galícia.
- Es menciona el seu *Praetorium*, sembla que dins la ciutat (s'esmenta com a *domus*, si bé això també podria incloure una ubicació sub-urbana).
- 441. *Bagaudae* a la província. Un altre *Asterius* (o potser el mateix) hi fa front.

Proposta de J.A. Remolà i M. Perez de vincular-lo a la gran reforma de Centcelles (2013)

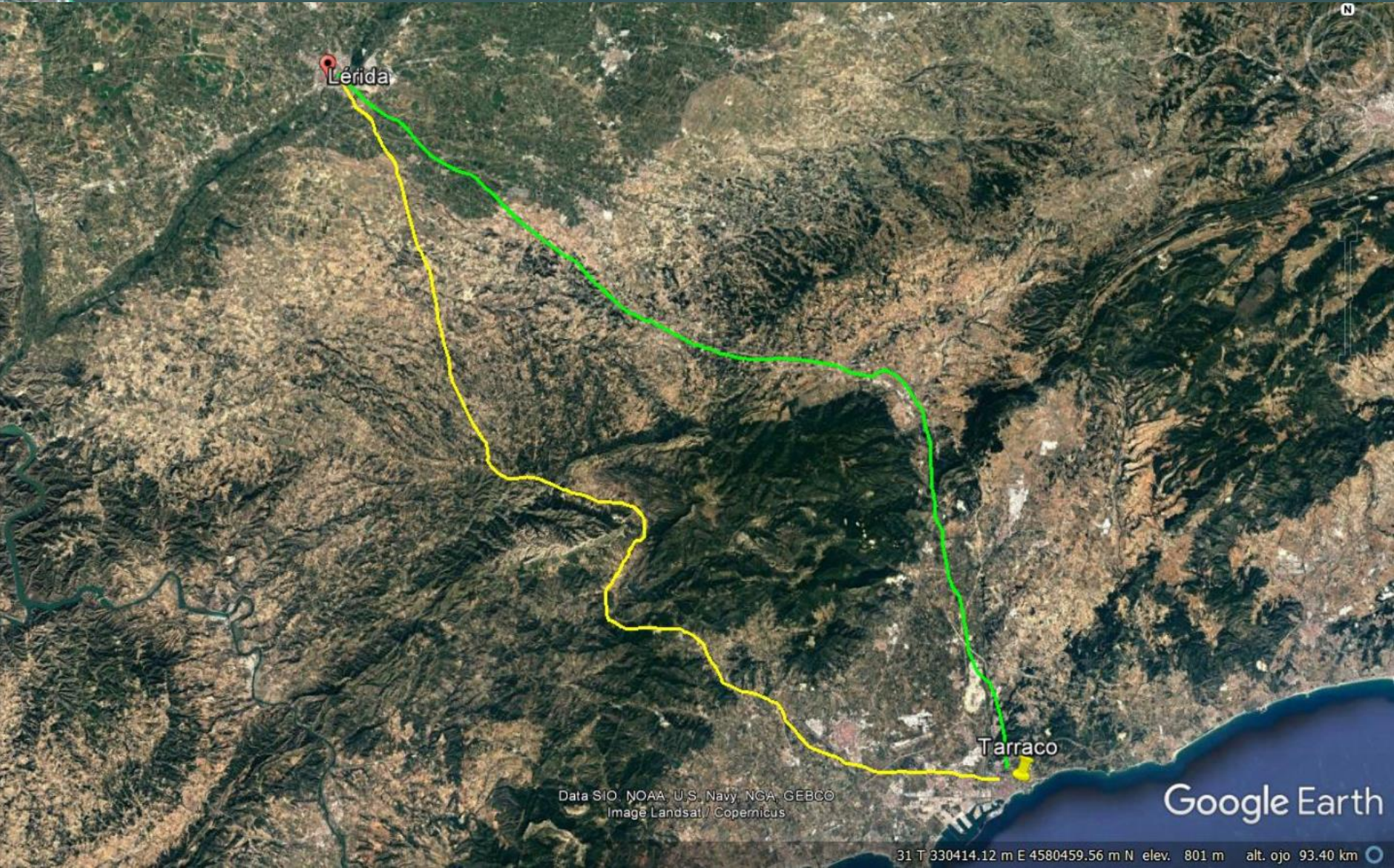
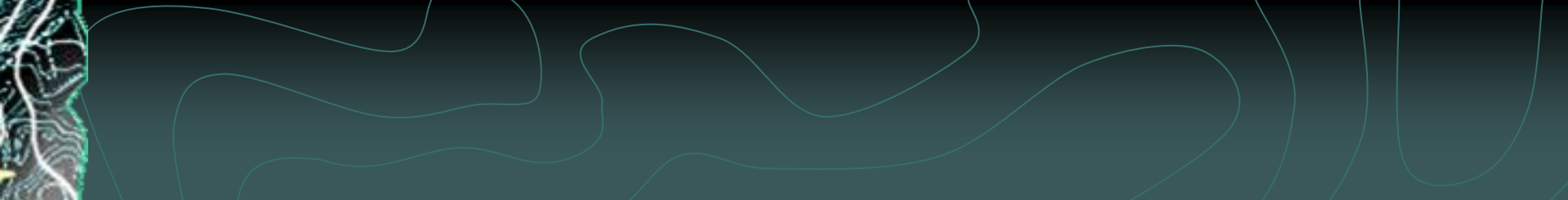
Consenci, *Ep.* 11.

- En la carta 11, on s'esmenta la presència del *comes Asterius* a Tarraco, Consenci (propietari cristià resident a Menorca) comenta la redacció d'una carta de Sever de Tarraco a *Sagici* a *Ilerda*. El servent que la porta s'atura al *Castellum Severum*, que “es troba un tros de camí encara més lluny”. Aquí un monjo “amic de Sever” recull uns codexs.

14. [1] Dum haec Tarraconae geruntur, apud Hiler-
dam Sagittius episcopus ad redhibitionem immo ad exhibi- 20
tionem codicum quos apud se esse firmauerat Titiani epis-
copi litteris cogeatur. [2] Ita enim dispensatione mirabili
gestum est ut, cum Seuerus litteras procul dubio occultas,
quibus quid gestum fuisset instruxerat, ad Sagittium ilico
destinasset, portitor prius ad *castellum* Seueri quod spatio 25
itineris longiore distabat omni pernicitate contenderet, ut
Vrsitionem quendam monachum, amicum Seueri, codices
qui a Sagittio poscebantur a Seueri penetralibus proferre et
ad Sagittium occulte deferre compelleret. [3] Verum Sagit-

Castellum Severum

- Prop del *castellum* hi ha un monjo i *domesticus*.
- El *castellum* es troba en una via *Ilerda-Tarraco*.
- Es possible ubicar-lo a la zona de Siurana, evolució del topònim tardà.
- Ben a prop del *castellum* hi ha el jaciment de Gallicant.

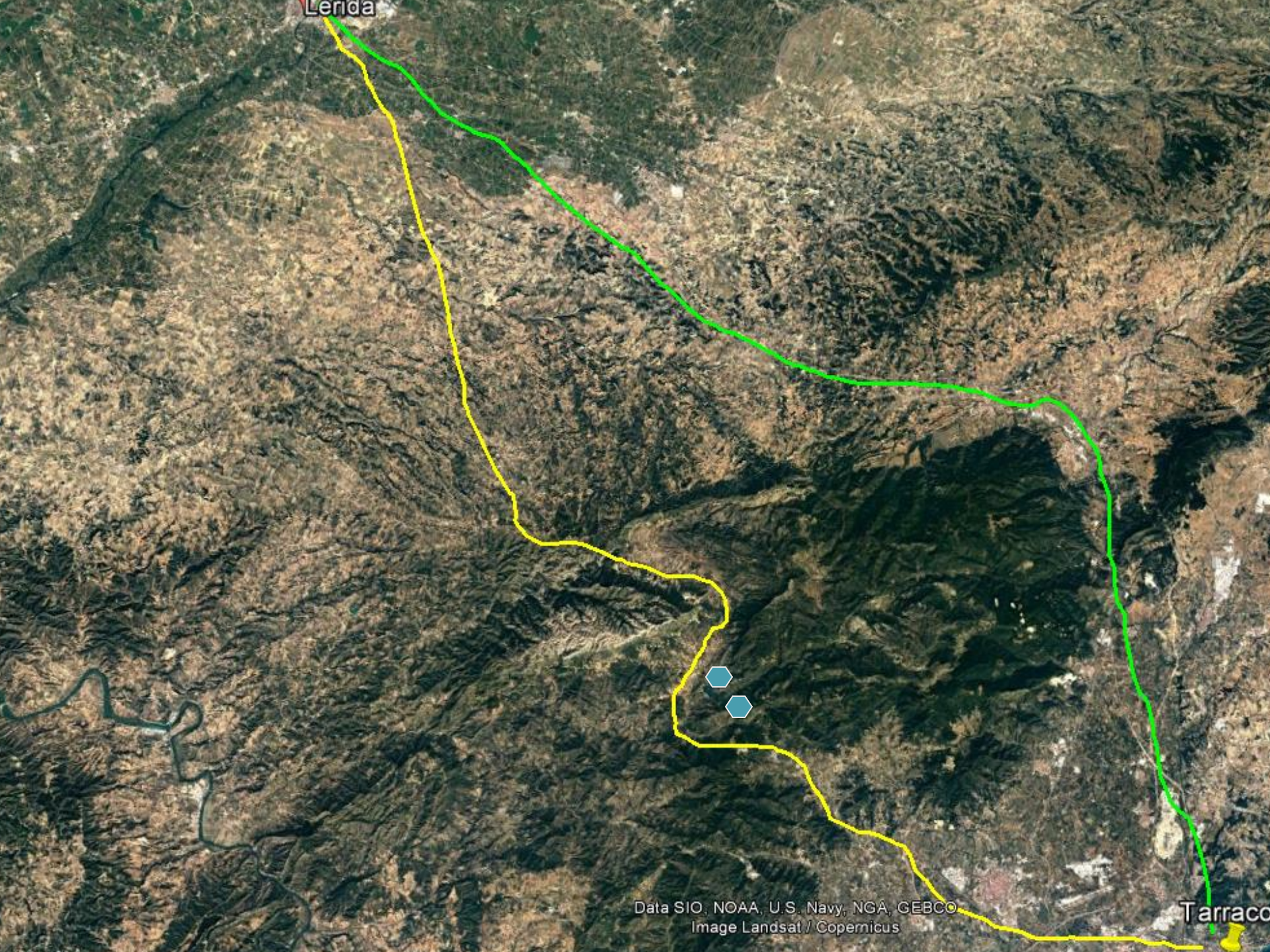
Lléida

Tarraco

Data SIO, NOAA, U.S. Navy, NGA, GEBCO
Image Landsat / Copernicus

Google Earth

31 T 330414.12 m E 4580459.56 m N elev. 801 m alt. ojo 93.40 km

Lerida

Data SIO, NOAA, U.S. Navy, NGA, GEBCO
Image Landsat / Copernicus

Tarraco

Militars al territori de *Tarraco*?

- Creiem que és un element important a tenir en compte a l'hora de valorar el seu territori, el nucli “urbà” i el seu port.
- Almenys fins a finals s. V (inscripció honorífica a Lleó i Antemi, 472) podria ser la clau per entendre la connexió entre l'Imperi i la Tarraconesa.
- A partir del s. VI no sembla que *Tarraco* sigui un punt important a nivell militar, ni polític. Els passos Pirinencs, o *Valentia* (i València la Vella) semblen més estratègics per al món Visigot.
- Gallicant podria ser un dels darrers elements de control militar que tindriem documentat a la zona, testimoniant el rol de *Tarraco* en aquestes fases tan tardanes.

Moltes gràcies!

